

Організація і методика проведення екскурсій

План

1. Теорія екскурсійної справи;
2. Класифікація екскурсій;
3. Технологія підготовки;
4. Техніка ведення екскурсії;
5. Прийоми
6. Методика запам'ятовування текстів екскурсії.

1. Поняття сутності екскурсії дає можливість правильно вирішувати основні питання, пов'язані з організацією та змістом екскурсійної справи.

Екскурсія – це наочний процес пізнання навколишнього світу. Особливість цього процесу полягає в тому, що він пов'язаний зі задалегідь підібраними об'єктами, які являють собою основу для розкриття теми і вивчаються на місці їх знаходження, бо кожна оглядова чи тематична екскурсія – це ніщо інше як цілеспрямований, задалегідь запрограмований процес, побудований на поєднанні зорових, слухових та інших вражень.

Екскурсія спирається на дві форми пізнання: чуттєве і логічне (мислення).

Під час екскурсії екскурсовод допомагає екскурсантам побачити об'єкти, на основі яких розкривається тема (перше завдання), отримати необхідну інформацію про них (друге завдання), відчутти велич, значення історичної події (третє завдання), оволодіти практичними навичками самостійних висновків, спостереження та аналізу екскурсійних об'єктів (четверте та п'яте завдання).

Отже, автори екскурсії – методисти та екскурсоводи – повинні уявляти для себе, що і як повинен побачити, почути та відчутти екскурсант, які висновки повинен зробити під час екскурсії.

Екскурсія, її матеріал, сам характер його подачі на аудиторію повинні вчити людину правильно мислити, аналізувати, приходити до певних висновків.

2. Класифікація екскурсій – це розподіл екскурсій на групи та види, виділення в кожній з них основних рис, які визначають характер її проведення.

Тематичні екскурсії присвячуються одній певній темі програми. Вони знайомлять учнів з практичним застосуванням явищ, які вивчаються в темі, або проявами цих явищ у природі.

Комплексні екскурсії проводяться за схожими темами кількох навчальних предметів. Наприклад, хімії, фізики, біології. Таке об'єднання дає можливість реалізувати принцип міжпредметних зв'язків і забезпечує ефективне розв'язання проблем, пов'язаних з організацією і проведенням екскурсій. Прикладом такої екскурсії може бути екскурсія в цех електролізу металургійного заводу, на якій учні знайомляться не лише з застосуванням хімічної дії струму, але і з хімічними аспектами технології.

Ввідні екскурсії є вступом у тему, їх головне завдання - створити проблематику теми, показати значення теми і тим самим зацікавити учнів, заохотити їх до вивчення навчального матеріалу.

Як правило, екскурсії проводяться як заключні (узагальнюючі). Саме цей вид екскурсій може бути комплексним. Тут здійснюється узагальнення вивченого матеріалу і прив'язування його до практики.

Дидактична ефективність екскурсії суттєво залежить, в першу чергу, від правильності вибору об'єкту.

Вибір об'єкту екскурсії обумовлюється не тільки змістом теми, але і виробничим та природнім докільям. А в рівних умовах визначальною є мета, яка ставиться вчителем перед екскурсією.

3. Екскурсійна методика як окрема методика, що пов'язана з процесом поширення знань на основі однієї форми роботи, являє собою сукупність вимог і правил, висунутих до екскурсії, а також суму методичних прийомів підготовки та проведення екскурсій різних видів, різної тематики і для різних груп людей.

Найбільш глибоко розроблена методика проведення екскурсій. Вона охоплює цілий ряд питань. Це, насамперед, вміти показати об'єкти, розповісти про них і пов'язані з ними події. Методика передбачає вміння правильно скомпонувати екскурсійний матеріал, якнайповніше використати зорові та словесні докази шляху досягнення поставленої мети і найбільш повно розкрити тему екскурсії.

В основі технологічного процесу створення екскурсії лежить екскурсійна методика, в якій у широкому розумінні прийнято враховувати систему способів цілеспрямованого здійснення будь-якої роботи, а в педагогічній науці та практиці під методикою розуміється сукупність правил та способів викладання навчальних дисциплін, система прийомів навчання та виховання. При цьому необхідно враховувати залежність прийомів та методів від мети та змісту виховання. Це має відношення і до екскурсії, в якій завжди головне – її зміст.

Загальні вимоги, пунктом 5.8.3. визначено, що “проектування послуги “екскурсія” передбачає визначення:

- тематичної спрямованості;
- об’єктів огляду;
- тривалості екскурсії;
- обсягу інформації;
- форми пересування за маршрутом екскурсії;
- результатів соціологічного вивчення пропозицій екскурсантів щодо умов обслуговування.

Виходячи з цих вимог, кожний екскурсовод повинен дбати про науковість, наочність та глибину змісту екскурсії. Ефективність екскурсії значною мірою залежить від вміння екскурсовода образно, дохідливо та переконливо викласти матеріал слухачам, а отже, від володіння технологією та методикою її підготовки та проведення.

Визначається три основних етапи, а саме:

1. підготовча робота – визначення теми, мети, завдання екскурсії, добір та вивчення матеріалів по темі, першовитоків, монографій, знайомство з фондами та документами архівів, музеїв тощо, відбір вивчення та дослідження екскурсійних об’єктів;

2. створення екскурсії – її основної та допоміжної (додаткової) технологічної документації: маршрута, технологічної карти, контрольного тексту, “портфеля екскурсовода”, карток (паспортів) екскурсійних об’єктів, бібліографічного списку літератури тощо;

3. завершальний етап – доведення екскурсії до робочого стану: одержання рецензії наукового фахівця, прийом екскурсії на маршруті, затвердження її, підготовка екскурсоводів до виходу на маршрут.

Дуже важливим етапом підготовки є вивчення та накопичення матеріалу екскурсії: екскурсовод повинен знати по темі якнайбільше. Не слід старатися та намагатися весь зібраний матеріал включити в екскурсію. Не випадково знання екскурсовода іноді порівнюють з айсбергом, дев’ять десятих якого знаходиться під водою і лише десята частина піднімається над поверхнею. Одна десята – ті знання, які екскурсовод повідомляє групі, решта – знання по темі, які можливо використати в інших варіантах екскурсій. Не слід забувати, що будь-яка екскурсія з часом удосконалюється, змінюється й її зміст: “непотрібне” сьогодні може

знадобитися завтра. Не слід забувати і про питання, які можуть задати екскурсанти і на які завжди треба бути готовим дати вичерпну відповідь.

Під час попереднього огляду об'єкта екскурсаводу слід проаналізувати, на що звернути увагу екскурсантів, де краще поставити групу (для цього необхідно самому знайти найбільш виграшні точки для огляду), передбачити запасний варіант, оскільки найзручніша позиція може бути зайнятою. Вибираючи місце показу, екскурсавод повинен звернути увагу і на зовнішні обставини, які здатні полегшити чи, навпаки, утруднити його роботу: інтенсивність вуличного руху, шум від електропоїзда, який проходить неподалік, та ін.

Після завершення добору, вивчення та дослідження екскурсійних об'єктів слід приступати до складання маршруту екскурсії.

Екскурсійний маршрут повинен бути складений компактно. Бажано, щоб переїзд від одного об'єкту до іншого не займав більше, ніж 10-15 хвилин, довгі інтервали слід чергувати з короткими. Намагатися не допускати повторних переїздів по одних і тих самих вулицях або повз одного і того ж самого об'єкту.

4. Розстановка екскурсійної групи. Важливо прослідкувати, щоби всі екскурсанти могли добре бачити об'єкт, а також добре чути розповідь екскурсавода. Найбільш зручним є розташування групи напівколом. Екскурсавод при цьому займає місце з краю і стоїть упівоберта до екскурсантів, що дозволяє йому бачити екскурсійний об'єкт і тримати у полі зору екскурсантів.

Засоби показу об'єкта. При показі екскурсавод орієнтує екскурсантів на об'єкт завдяки жесту. Жест супроводжує розповідь, відбиває особисте ставлення екскурсавода до того, про що він повідомляє. Він може зробити виклад більш емоційним, допомагає захопити екскурсантів розповіддю.

Жести повинні відповідати змісту, темпу розповіді та руху транспорту. Потрібно застосовувати жест лише за потребою. Жест використовується одночасно зі словом, а може бути використаний після слова, як завершальний акорд.

5. Завдання цих прийомів – донести факти, приклади, події так, щоб екскурсанти отримали образну уяву про те, як це було, побачити більшу частину того, про що їм розповів екскурсавод.

Прийом екскурсійної довідки використовується у поєднанні з зоровою реконструкцією, локалізацією, абстрагуванням. Екскурсавод

повідомляє короткі дані про об'єкт, що спостерігається: дату побудови (реконструкції).

Прийом опису передбачає викладання екскурсоводом характерних рис, прикмет, особливостей зовнішнього вигляду, об'єкта у визначеній послідовності. Для опису об'єкта характерні точність і конкретність. Прийом опису відноситься не тільки до об'єктів (архітектури, культури, мистецтва), але й до історичних подій. На відміну від опису предметів опис історичних подій носить образний характер. Він дозволяє екскурсантам подумки уявити, як відбувалася подія, таким чином, цей прийом носить підпорядкований характер, збігаючись з методичним прийомом зорової реконструкції.

Прийом характеристики побудованих на визначенні характерних властивостей та якостей предмета, явища, людини. При використанні прийому характеристики оцінюються якісні сторони об'єкта, такі як пізнавальна цінність, художні переваги, оригінальність авторського рішення, виразність, збереженість тощо.

Прийом коментування використовується екскурсоводом при викладі матеріалу, що пояснює зміст подій або задум автора пам'ятки, історії та культури, що у цей момент спостерігається екскурсантами.

Іноді коментар використовується в екскурсіях на архітектурні теми у вигляді критичних зауважень про зовнішній вигляд будівлі, її конструкції, особливостей інженерних споруд тощо.

Прийом коментування широко використовується при показі експозицій музеїв і виставок як пояснення до експонатів.

Прийом цитування використовується в екскурсії, щоб викликати у свідомості екскурсантів зоровий образ, тобто виступає в ролі інформації, що сприймається зорово. У тексті екскурсії у вигляді цитат використовуються витяги з художніх творів (проза, вірш). Так, у розповіді про київські каштани під час оглядової екскурсії по місту екскурсовод наводить цитату з поеми О.Пушкіна "Полтава": "как тополь киевских висот она стройна". У розповіді про давньоруську бібліотеку під час екскурсії по Софійському заповіднику в Києві екскурсовод наводить слова, що належали Ярославу Мудрому: "...и велика бывает польза от учення книжного".

Прийом питань-відповідей. Сутність цього прийому полягає в тому, що в ході розповіді екскурсовод задає різні питання екскурсантам з метою

їх активізації. Більша частина таких питань не розрахована на те, щоб отримати на них будь-які відповіді від учасників екскурсії. Вони виконують функцію методичного прийому.

Існують такі види питань:

а) питання, на які екскурсовод дає відповідь сам, продовжуючи свою розповідь по темі;

б) питання, що являють собою ствердження чогось у формі питання. Цей прийом у лекційній пропаганді розглядається як прийом ораторського мистецтва. Риторичне запитання – це наче питання, поставлене самому собі, як спроба поглибити своє розуміння ситуації. Відомі риторичні запитання: “Камо грядеши”, “Хто винен?”, “Що робити?”, на які ніхто не поспішає дати відповідь;

в) питання екскурсовода, на які відповідають екскурсанти, загострюють увагу екскурсантів до змісту екскурсії, допомагають краще з’ясувати підтему.

Прийом діалогізації, вперше застосований в екскурсійній практиці севастопольцями. На думку фахівця екскурсійної справи О.А.Костенко, це збереження при монологічній формі викладу включення екскурсійної аудиторії до спільного пошуку істини залучення екскурсантів до розумового процесу, що допомагає краще зрозуміти й сприйняти зміст екскурсії, її сьогоденність. Прийом діалогізації реалізується за допомогою запитань або питань-відповідей до екскурсантів, на які вони повинні реагувати відповідними висловами, думками, що викликані у них дійсністю.

Прийом завдань, що використовується в розповіді екскурсовода, знаходить вияв у його зверненні до екскурсантів: “Подумайте, чому пам’ятник так названий?”, “Згадайте, на що схожі ця споруда?” тощо. Завдання цього прийому – зацікавити екскурсантів, змусити їх замислитися, активізувати свою розумову діяльність, збудити уяву. Відповідь екскурсовод дає згодом, як би підсумовуючи думки екскурсантів.

Прийом новизни матеріалу. Цей прийом використовується її лекційній діяльності. Сутність його полягає в тому, що в екскурсію вводиться нова, невідома раніше інформація: факти, приклади тощо. “Сприйняття нового за умови, що воно зрозуміло людям, викликає орієнтовно дослідницьку діяльність, яка виявляється в невимушеній увазі”.

Прийом літературного монтажу. Цей прийом дає можливість відтворити події, відчутти динаміку цих подій. Використовуючи його,

екскурсовод свою розповідь буде на наборі уривків з різних літературних творів, документальних матеріалів, надрукованих у періодичній пресі. Зміст цих уривків розкриває і тему або одне з її основних питань. В оглядовій екскурсії “Київ – столиця України” (Інститут туризму ФПУ) у розповіді про героїв Крут на Аскольдовій могилі застосовується прийом літературною монтажу.

До особливих методичних прийомів можна віднести прийом включення органів чуття (слуху, смаку, дотику, нюху) з метою підключення відчуттів екскурсантів до сприйняття матеріалу, що викладається. Широко застосовується в природознавчих, релігієзнавчих, етнографічних, виробничих екскурсіях. Наприклад, в екскурсіях на теми “Виноградарство та виноробство”, “Сонце в келиху” підключаються відчуття смаку та нюху: пахощі грона винограду, смак і пахощі виноградної кісточки, вина при дегустації.

6. До техніки ведення висуваються ряд вимог, а саме: знайомство екскурсовода з групою; правильне розташування групи біля об'єкта, вихід екскурсантів з автобусу і повернення в автобус (інший транзитний засіб); використання мікрофону; дотримання часу, що відведений на екскурсію в цілому та розкриття окремих підтем; відповіді на питання екскурсантів тощо.

Коли екскурсовод заходить у салон автобуса, він знайомиться з групою, тобто, привітавшись з групою, називає своє ім'я, прізвище, установу, яку він представляє, знайомить екскурсантів з водієм автобуса, таким чином починає екскурсію.

У вступі екскурсовод зазначає і кількість зупинок з виходом групи до об'єктів, пояснюючи значення цих виходів, зацікавлює екскурсантів їхньою атрактивністю.

На зупинках, де передбачений вихід екскурсантів, екскурсовод виходить першим показуючи напрямок руху екскурсантів до об'єкту.

Необхідно вимагати від екскурсантів дотримання регламенту проведення екскурсії, що впливає на руху графік автобуса за маршрутом. Екскурсовод повідомляє екскурсантам про час зупинки в екскурсії, рух пересування на маршруті до екскурсійних об'єктів.

Екскурсоводу необхідно вміти вкластися у відведений для екскурсії час, дотримуватися часу при висвітлюванні окремо взятої підтеми, основних питань тощо, виділити час на відповіді на питання екскурсантів.

Важливе значення має й пауза в екскурсії. Між окремими частинами розповіді, розповіддю та екскурсійною довідкою на шляху, логічним переходом і розповіддю про об'єкти і події, що пов'язані з ними, повинні бути невеликі перерви.

Паузи виконують як сенсорну роль для того, щоб обдумати те, про що почули екскурсанти і побачили на власні очі, а також як короткочасний відпочинок екскурсантам. Паузи можуть бути і як вільний час, що використовується для придбання сувенірів, угамування спраги, санітарних зупинок тощо.

Під час проведення екскурсій використовуються елементи ритуалу. Так, у місцях поховань, меморіалів екскурсанти вшановують пам'ять загиблих хвилиною мовчання, беруть участь у ході та мітингах, прослуховують траурні мелодії. Перед початком екскурсії екскурсовод повідомляє про все, підкреслюючи значення дотримання ритуалу при відвідуванні історичних місць.

Складовою частиною багатьох екскурсій є відвідування музею. Воно має деякі відмінності від звичайного огляду музею. Головне правило – огляд музейної експозиції неодмінно повинен бути ув'язаний з розкриттям основної теми, певної підтеми. Тому при такому відвідуванні оглядається не вся експозиція, а тільки потрібна її частина, певні експонати. Бажано, щоб по музею екскурсантів вів керівник екскурсії, а не екскурсовод музею. Це стосується і відвідування художніх галерей, постійних та тимчасових виставок.

Відомо, що робота екскурсовода вимагає посиленого запам'ятовування фактів, подій, персоналій, цифр тощо. “Меморія – запам'ятовування, тобто тренування пам'яті – важливий етап підготовки до публічного виступу”. На цьому етапі розроблено складні техніки, які допомагають виступаючому, в тому числі екскурсоводу, спиратися не лише на оперативну пам'ять і характерну для кожного сукупність енциклопедичних знань, але і на особливі прийоми запам'ятовування матеріалу.

Першою умовою запам'ятовування має бути глибоке і яскраве враження від того, що буде запам'ятовуватися. Необхідно, насамперед, зосередитися. Можливо декому краще написані тексти читати вголос, бо це допомагає запам'ятовуванню. Переглянувши свої записи, як пропонує Дейл Карнегі, потрібно закрити очі і уявити їх написання вогняними літерами. І запам'ятати.

Друга умова запам'ятовування – повторювання. Щоб розвинути пам'ять, потрібно привчити себе у кожную вільну хвилину, у транспорті, під час прогулянки пригадувати, пригадувати і запам'ятовувати. Але слід пам'ятати про те, що часто механічне повторювання не завжди найкращий шлях. Психологи вважають що людина, яка сидить і повторює текст, доки не закріпить його в своїй пам'яті, витратить удвічі більше часу, ніж людина, яка процес повторювання здійснюватиме з розумними інтервалами, хоча б і протягом декількох днів.

Третя умова запам'ятовування – це використання асоціації, інколи ім'я людини чи назва місцевості, або назва речі чи зміст події дають поштовх до якоїсь асоціації, що дозволяє ніби викарбувати їх у пам'яті. Той, хто більше осмислює отримані свідчення і встановлює між ними тісні взаємозв'язки, буде мати й кращу пам'ять.

Щоб запам'ятати дати, можна асоціювати їх з відомими знаменними подіями.

Якщо під час екскурсії екскурсовод забуває, що говорити далі, необхідно використовувати останні слова попередньої фрази на початку нової.

Відповіді на питання екскурсантів. В екскурсійній практиці склалася певна класифікація питань. Вони поділяються на чотири групи: питання екскурсовода, на які відповідають екскурсанти; питання, поставлені в ході розповіді, на які відповідає екскурсовод; риторичні питання, які ставляться для активізації уваги екскурсантів; питання, що задаються учасниками екскурсій по темі. Перші три групи питань пов'язані з методикою проведення екскурсій і лише четверта група питань має відношення до техніки проведення екскурсій. Зміст їх по - різному-іноді вони пов'язані з об'єктами, іноді - з життям відомих діячів, а нерідко - з подіями, що не мають відношення до теми екскурсії. Головне правило роботи з такими питаннями - не слід переривати розповідь і давати негайну відповідь на них, не потрібно відповідати на питання завершення кожної з підтем. Це розсіює увагу і відволікає аудиторію від сприйняття змісту розкриття теми, так як не всіх в групі хвилюють саме ці питання. Тому екскурсоводу слід відповідати на питання не в ході екскурсії, а по її закінченні. Зміст відповідей не повинно носити дискусійний характер, тобто викликати у екскурсантів бажання посперечатися, продовжити тему, порушену в питанні.